

Маргарита Николаевна Кожина (К 80-летию со дня рождения)

В августе 2005 г. отмечает свой юбилей Маргарита Николаевна Кожина, известный у нас в стране и за рубежом ученый-лингвист, доктор филологических наук, профессор, Заслуженный деятель науки РФ, заслуженный профессор Пермского университета.

М. Н. Кожина родилась 1. августа 1925 г. в г. Кыштым Челябинской области в семье ученого-лесоведа. В 1948 г. окончила Пермский государственный университет (пгу). После обучения в аспирантуре в Институте языкознания Академии наук (Ленинградское отделение) и успешной защиты кандидатской диссертации возвращается в Пермь. Вся последующая научно-преподавательская деятельность Маргариты Николаевны связана с Пермским университетом, где она, работая на разных преподавательских должностях (от ассистента до профессора), читала лекции по лексике, синтаксису, стилистике, истории русского литературного языка, различным спецкурсам. После защиты в Московском университете в 1971 г. докторской диссертации на тему «Проблемы специфики и системности функциональных стилей речи» 22 года руководила кафедрой русского языка и

стилистики пгу, а затем работала и до настоящего времени работает профессором этой же кафедры.

Широкий круг научных интересов М. Н. Кожиной: коммуникативно-функциональное направление в лингвистике, речеведческий аспект теории языка, функциональная стилистика и комплекс связанных с ней научных дисциплин, таких как стилистика текста, история русского литературного языка, социолингвистика, риторика, прагматика и др. Одной из первых в советском языкознании уже в начале 60-х гг. XX в. – в пору господства структурального направления – М. Н. Кожина обращается к разработке вопросов функционирования языка, к речеведческой проблематике – направлениям, которые впоследствии, как известно, привели к изменению парадигмы лингвистики. Несомненной заслугой М. Н. Кожиной является преобразование традиционной стилистики, создание теории и формирование по существу новой научной дисциплины – функциональной стилистики (учения о функциональных разновидностях языка) с оригинальным обоснованием совокупности экстралингвистических стилиобразующих факторов

Стиль 2005

функциональных стилей на базе комплексного междисциплинарного подхода. Это научное направление обеспечено первым в стране учебником М. Н. Кожиной «Стилистика русского языка». В трудах М. Н. Кожиной определены основные понятия и категории этой научной дисциплины, специфика и речевая системность функциональных стилей, художественно-образная конкретизация, методы анализа стилей (в частности, стилостатистический и комплексный), расширен объект исследования стилистики за счет всестороннего изучения научной речи, инициировано и обосновано развитие ряда направлений стилистики: исторической (диахронической), сопоставительной; речеведения, понимаемого в качестве комплекса наук, изучающих речь; исследованы проблемы взаимодействия смежных научных дисциплин (в частности для определения динамики текстообразования в научной сфере), позже определены функциональные семантико-стилистикальные текстовые категории.

Работы М. Н. Кожиной предполагают изучение речи с глубоким учетом социальных и психологических факторов, поскольку речевая деятельность рассматривается как «погруженная в жизнь». Можно поэтому утверждать, что уже в начале и середине 1960-х гг. М. Н. Кожина предвосхитила дискурсивный анализ.

В 1980–90-е годы М. Н. Кожина развивает по существу новое направление – функциональную стилистику текста. Предметом исследования явилась стилистическая организация целого речевого произведения как представителя некоторого текстотипа, рассматриваемого в единстве его поверхностно-речевой и содержательно-смысловой сторон при учете широкого когнитивного, коммуникативного и социокультурного кон-

текста. Именно специальное изучение экстралингвистической детерминированности текста, его коммуникативно целесообразной организации в той или иной сфере общения и междисциплинарный подход отличают эту концепцию от других исследовательских подходов в стилистике, лингвистике текста и лингвопрагматике. При этом функциональная стилистика текста существенно дополняет их, поскольку глубинные пласты структуры речевого произведения не могут быть вскрыты без включения в анализ широкой ситуации общения, иначе говоря, базовых для текстообразования социально-психологических явлений. В данной концепции само понятие экстралингвистических факторов приобретает новый, нетрадиционный смысл. М. Н. Кожиной показано, что важнейшие характеристики процесса человеческого познания оказываются не просто внешними факторами, влияющими на формирование смысловой стороны текста, но и содержательными компонентами самой смысловой структуры текста.

Замечательный организатор науки, М. Н. Кожина создала пермскую школу функциональной стилистики, широко известную в России и за ее пределами. Итогом многолетнего исследования авторского коллектива под руководством М. Н. Кожиной явилось трехтомное издание «Очерки истории научного стиля русского литературного языка XVIII–XX вв.» (1994, 1996, 1998), получившее премию Минвуза. А в 2003 г. под ее редакцией впервые в отечественном языкознании создан уникальный «Стилистический энциклопедический словарь русского языка» (М.: Изд-во Флинта – Наука), отличающийся концептуальностью (коммуникативно-функциональной, речеведческой ориентацией) и системностью,

как было отмечено в ряде зарубежных рецензий.

Новые исследования М. Н. Кожиной содержат масштабные идеи, относящиеся к общим вопросам функциональной стилистики и к разработке основ речеведения как целостной интегральной теории речи.

М. Н. Кожина опубликовала более 200 научных трудов, в том числе 7 монографий. Учебник по стилистике выдержал 3 издания, переведен на иностранные языки, награжден бронзовой медалью ВДНХ. Многие из этих трудов отмечены рецензиями ведущих ученых в центральных и зарубежных журналах. По инициативе и под редакцией М. Н. Кожиной издано 20 выпусков межвузовских сборников, ряд монографий.

М. Н. Кожина много лет работала членом Головного Совета по филологии

при Министерстве образования, является активным членом редколлегии международных журналов «Stylistyka», «Стил». С 90-х годов участвует в разработке международной научной программы «Синтез славянской стилистики» (с центром в Польше). Под ее руководством подготовлено и защищено 23 кандидатских диссертаций и 4 докторских; в настоящее время она готовит двух докторантов.

Наше удивление и глубокое восхищение вызывает творческая деятельность и ее плодотворность, которая проявляется не только в новизне идей, в программных статьях М. Н. Кожиной, опубликованных в международных журналах и отечественных изданиях, но и в работах ее сегодняшних учеников.

Мы, коллеги и ученики Маргариты Николаевны, желаем ей здоровья и насыщенной творческой жизни.

429

Основные публикации М. Н. Кожиной

1. О специфике художественной и научной речи в аспекте функциональной стилистики / Перм. ун-т. Пермь, 1966. 213 с.
2. К основаниям функциональной стилистики. Пермь, 1968, 251 с.
3. О речевой системности научного стиля сравнительно с некоторыми другими / Перм. ун-т. Пермь, 1972. 395 с.
4. О диалогичности письменной научной речи. Пермь: Изд-во Перм. ун-та, 1986. 91 с.
5. Стилистика русского языка (учебник). Изд. 3-е, дополненное и переработанное. М.: Просвещение, 1993. 223 с.
6. Очерки истории научного стиля русского литературного языка XVII–XX вв. / Под ред. М. Н. Кожиной: В 3-х тт. Пермь: Изд-во Перм. ун-та, 1994, 1996, 1998. 1080 с.
7. О некоторых стилистических исследованиях последних лет в Чехословакии и ГДР // Вопросы языкознания. 1979. № 1. С. 114–127.
8. О функциональных семантико-стилистических категориях текста // Филологические науки. 1987. № 2. С. 35–41.
9. Интерпретация текста в функционально-стилевом аспекте // Stylistyka 1. Opole, 1992. С. 39–50.
10. Пути развития стилистики русского языка во 2-ой половине XX в. // Stylistyka VI. Opole, 1997. С. 9–50.
11. Речеведческий аспект теории языка // Stylistyka VII. Opole, 1998. С. 5–32.

Стиль 2005

12. Истоки и перспективы речеведения // Проблемы речевой коммуникации. Вып. 3. Саратов, 2003. С. 34–46.
13. Речеведение и функциональная стилистика: проблемы теории. Избр.тр. Пермь, 2002. 475 с.
14. Дискурсивный анализ и функциональная стилистика с речеведческих позиций // Текст Дискурс – Стиль. СПб: Изд-во СПбГУЭФ, 2004. С. 9–32.

*Кафедра русского языка и стилистики
Пермского государственного университета*

Prof. PhDr. Zdeněk Kožmín

Prof. PhDr. Zdeněk Kožmín, CSc. (* 28. 2. 1925), patří k těm osobnostem, u nichž připomínat jejich životní dráhu pouze rekapitulací dat a faktů znamená výrazně ochudit celkový obraz skutečnosti. V jubilejním článku však takovýto přehled opomenout nelze, a právě údaje zdánlivě jen biograficko-bibliografického rázu už samy o sobě vypovídají mnohé.

Z. Kožmín patří ke generaci, která končila svá středoškolská studia během druhé světové války (maturoval r. 1944). V letech 1945–1949 vystudoval češtinu a filozofii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze; jeho učitelé byli mj. významný člen Pražského lingvistického kroužku, literární vědec a estetik J. Mukařovský a filozof J. B. Kozák. Po absolvování fakulty Z. Kožmín učil několik let na středních školách a r. 1956 nastoupil na pedagogickou fakultu v Brně. Postupně získával akademické i pedagogické hodnosti – 1949 PhDr., 1962 CSc. (jeho disertace *Styl Vančurovy prózy* byla o několik let později vydána knižně – viz níže uvedený přehled), ve druhé polovině šedesátých let se stal docentem (disertace *Stylové problémy současné prózy* vyšla r. 1967 knižně pod názvem *Umění stylu*). V letech 1967–1969 vykonával na brněnské pedagogické fakultě funkci proděkana, po vojenském zásahu Var-

šavské smlouvy v Československu r. 1968 byl z politických důvodů nucen z fakulty odejít. Od r. 1970 až do odchodu do penze r. 1985 opět vyučoval na střední škole, po společenských změnách na podzim 1989 byl r. 1990 rehabilitován a mohl opět působit na univerzitě – nejprve krátce na Pedagogické fakultě, od r. 1991 pak na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně (r. 1991 se na ní stal univerzitním profesorem). V 90. letech přednášel mj. na univerzitách v Rakousku, Holandsku a ve Francii, se zahraničními studenty-bohemisty byl v kontaktu také na své domovské fakultě při přednáškách pro Letní školu slovanských studií. Jeho zásluhy byly oceněny např. zlatou medailí Masarykovy univerzity (1994) a cenou města Brna za literaturu (1996).

Knižně vydal nejprve monografie související s jeho akademickou dráhou: *Umění stylu* (1967) a *Styl Vančurovy prózy* (1968). Později, během téměř dvacetileté nedobrovolné pauzy vyšlo skriptum *Interpretace básní* (1986, přepracováno 1997) a začala vznikat série statí o tvořivém slohu ve škole (časopisecky v letech 1982–1988, knižně pod názvem *Tvořivý sloh* 1995). Knižka *Zvětšeniny ze stylu bratří Čapků* (1989) dokládala snahu neztratit kontinuitu s literární teoretickou prací a předznamenala bohatou řadu

 2005

publikací následujících let. *Umění básně* (1990) obsahovalo tři podrobně rozvedené interpretační miniatury, monografie *Skácel* (1994, doplněné vydání 2000) je zasvěcenou poctou blízkému autorovi a dlouholetému příteli, kniha *Na tvrdém loži z psiho vína : česká poezie od 40. let do současnosti* (1998, spoluautorství s J. Trávníčkem) se snaží propojit literárněhistorický a literárněteoretický (přesněji řečeno interpretační) pohled na zkoumané období, literárněvědný a filozofický přístup se prolínají v pracích *Smysl dekonstrukce* (1998), *Modely interpretace* (2001) a *Existencialita* (2003), věnovaných vybraným otázkám tvorby J. Derridy, J. Patočky a V. Holana. Knižně také vyšel výběr z časopiseckých článků a studií Z. Kožmína z let 1945–1995, doplněný úplnou bibliografií (*Studie a kritiky*, 1995) a jeho deníkové záznamy jak z období 70. a 80. let (*Struktury*, 1995), tak z období po r. 1989 (*Obtisky*, 1998); v nich lze mj. najít také doklady inspirací např. texty Komenského a Husovými.

Orientace především na zkoumání moderní české literatury a příspěvky do periodik jako např. *Host do domu*, *Plamen*, *Literární noviny* a podobně upevnily kontakty a přátelství Z. Kožmína s Janem Skácelem, Milanem Kunderou a mnoha dalšími osobnostmi české kultury. Kromě toho existovalo i soukromé zázemí – vstřícná, laskavá opora a inspirace, jakou byla Z. Kožmínovi jeho paní Drahomíra. K žákům Z. Kožmína patří např. literární vědci J. Trávníček a Z. Fišer, filmový teoretik J. Blažejovský i mnoho dalších lidí mimo akademickou půdu, kteří dodnes na prof. Kožmína rádi a v dobrém vzpomínají.

Právě obory, jimž se věnoval a věnuje, u prof. Kožmína totiž rozvinuly schopnost analytického a kritického myšlení, ale současně také toleranci a respekt k názorům druhých, aniž by při tom jedno vylučovalo druhé. Je to názorně patrné například při srovnání textů, které byly koncipovány jako veřejné, se soukromými deníkovými záznamy, rovněž s odstupem času zveřejněnými (*Struktury a Obtisky*) – síla intelektu usměrnit množství podnětů a myšlenek tak, aby co nejlépe a nejpresněji dosáhly zamýšleného cíle, to je jeden z charakteristických rysů odborných prací Z. Kožmína. Tento přístup prof. Kožmín uplatňoval i ve své pedagogické práci, jak o tom svědčí například jeden z deníkových záznamů z konce 70. let, tedy z doby jeho působení na gymnáziu v Zastávce u Brna (*Struktury*): „Dovedl bych ve škole oslňovat, ale nechci hrát. Chci něco podstatného sdělit, snad má pár věcí ještě smysl, snad bude všecko cenné zase někdy a někde dál růst.“

Odborná i pedagogická činnost prof. Kožmína vždy měla velice široké rozpětí – od literárněteoretických úvah a interpretací, s častými přesahy do filozofie, k prakticky a didakticky zaměřeným textům, určeným nejrůznějším skupinám příjemců. Všude lze nicméně vysledovat společný základní princip, který by snad bylo, tak trochu kožmínovsky, možné pojmenovat jako *dvojitá radost: radost z poznávání a radost ze zprostředkovávání poznání*. Panu profesorovi u příležitosti jeho jubilea nelze než přát, aby se ve společnosti blízkých lidí z této dvojitá radosti dlouho a ve zdraví těšil.

Michal Křístek (Brno)

Životní jubileum prof. Marie Krčmové

V letošním roce oslaví důležité jubileum prof. PhDr. Marie Krčmová, CSc. (* 24. 12. 1940 v Brně) – významná česká lingvistka, která svou odbornou pozornost věnuje především synchronním disciplínám, a to jak z hlediska bohemistického, tak i slavistického a obecně jazykovědného. V jejím zaměření ji ovlivnilo jistě i rodinné prostředí – její otec, prof. Josef Hrabák (1912–1987), byl významným literárním vědcem, navazujícím na tradice českého meziválečného strukturalismu, jak jsou známy např. z prací J. Mukařovského a R. Jakobsona. M. Krčmová vystudovala filozofickou fakultu brněnské univerzity, obory čeština a ruština, během studia absolvovala rovněž rozšiřující kurzy polštiny a fonetiky. Po ukončení fakulty r. 1962 se dále odborně profilovala jako bohemistka – nastoupila do brněnské pobočky Ústavu pro jazyk český Československé akademie věd, kde působila do r. 1970. Během tohoto období zpracovala svou doktorskou disertaci *Přízvukování předložek na Brněnsku* (PhDr., 1966), v téže době se začala věnovat také dialektologii. Podílela se na sběru a zpracování materiálu pro *Český jazykový atlas* (vychází od r. 1992), je zastoupena rovněž mezi spoluautory antologie *České nářeční texty* (1976). Teoretické školení, které absolvovala na filozofické fakultě a které během působení v Ústavu pro

jazyk český dále prohloubila, poskytlo Marii Krčmové spolehlivou teoretickou základnu pro zkoumání dalších oblastí jazyka – konkrétně dialektologické zkušenosti ji postupně orientovaly ke zkoumání jedné specifické podoby jazyka, která do té doby nebyla v českém kontextu podrobněji zmapována, totiž městské mluvy. Ve své kandidátské práci *Městská mluva brněnská* (CSc., 1972), jež se stala základem knihy *Běžně mluvený jazyk v Brně* (1981), zpracovala možný způsob popisu této variety, v mnohém odlišný od metod tradiční dialektologie.

V době získání hodnosti CSc. však M. Krčmová už působila jako odborná asistentka na brněnské filozofické fakultě. Docentkou byla jmenována r. 1988, r. 1991 se také habilitovala monografií *Běžně mluvený jazyk v Brně* a r. 1998 se stala profesorkou pro obor český jazyk. V té době už několik let vedla Ústav jazykovědy, jehož založení r. 1995 iniciovala; vedoucí ústavu byla do r. 2004; v letech 2002–2005 externě působila na Slezské univerzitě v Opavě, jako členka zkušebních komisí spolupracuje s různými univerzitami v Česku, přednášela např. v Bulharsku, Německu, Polsku a na Slovensku a intenzivní kontakty se slovanským zeměmi udržuje i nadále, jak ostatně odpovídá jejímu odbornému zaměření.

 2005

Působení na brněnské filozofické fakultě je spjato také s rozšířením odborných zájmů M. Krčmové. Kromě fonetiky a fonologie (nejen češtiny, ale také jiných slovanských i neslovanských jazyků) se po odborné i pedagogické stránce věnovala a věnuje také dalším disciplínám, mezi nimiž lze vysledovat poměrně těsnou provázanost. Obecně by předmět zájmu Marie Krčmové snad bylo možno charakterizovat jako současný jazyk a jeho fungování ve společnosti – nejde tedy jen o obecné teoretické znalosti systému jazyka, ale také o konkrétní způsoby jeho užívání. Poznatky z oblasti dialektologie a zkušenosti se zkoumáním městské mluvy tvoří pevný základ pro pozdější práci z oblasti sociolingvistiky a teorie národního jazyka. V průběhu 70. let se začala M. Krčmová věnovat také dalšímu oboru, u nějž návaznost na výše zmíněné disciplíny sice existuje, ale nemusí být vždy na první pohled patrná, totiž stylistice. Ve spolupráci prof. Janem Chloupkem pomáhala přesněji vymezit lingvisticky orientovanou koncepci stylistiky, jak je prezentována například v pracích *Stylistika češtiny* (1991), *Stylistika současné češtiny* (1997) a *Současná česká stylistika* (2003). Protože se M. Krčmová do té doby věnovala jiným odborným disciplínám, prof. Chloupek jí tehdy jako starší a zkušenější kolega pomáhal orientovat se v této odborné disciplíně, které se nakonec ona sama věnovala a věnuje dlouho a intenzívně – autorský podíl M. Krčmové na výše uvedených publikacích je velice výrazný (kromě J. Chloupka a M. Krčmové byly členkami autorského kolektivu také M. Čechová a E. Minářová). M. Krčmová se zabývala nejen teoretickými, ale také praktickými otázkami stylistiky, především pokud jde o stylizaci odborných textů. V návaznosti na stylistiku

se pak jejím zájem zaměřil také na rétoriku a jazykovou kulturu a opomenout nelze ani dlouholetou výuku didaktiky českého jazyka pro studenty brněnské filozofické fakulty; zmínit je nutno také její podíl na pracích z oblasti pedolinguistiky a rovněž popularizační práce (například cyklus rozhlasových pořadů o češtině, připravený r. 2002; rozhlasové pořady o jazyce mají v českém prostředí bohatou tradici už cca od 30. let 20. stol.). Vedla a vede také bakalářské, magisterské a doktorské práce studentů.

Jubilantčina publikační činnost je velice bohatá – soupis jejích prací nyní obsahuje přibližně dvě stě položek; kromě klasických způsobů prezentace výsledků vědecké práce je nutno připomenout také kreativní využívání možností, které nabízejí moderní technologie – v r. 2003 například zpracovala multimediální text určený k výuce obecné fonetiky a fonologie, v letech 2002–2004 vedla grantový projekt *Kontrastivní studium věcných textů*, jehož výsledkem byla speciální webová stránka nazvaná *Stylistický web* (<http://www.phil.muni.cz/stylistika>). Jako spoluautorka se také podílela na kolektivních bohemistických publikacích nejrůznějšího zaměření; z novějších lze připomenout například práce *Příruční mluvnice češtiny* (1995), *Český jazyk na přelomu tisíciletí* (1997), *Tváře češtiny* (2000), *Encyklopedický slovník češtiny* (2002); před dokončením je projekt *Dějiny české jazykovědné bohemistiky*.

Jubilantka je velmi výraznou osobností české lingvistiky, jejíž odborné i osobní kvality – z nichž je nutno uvést především vstřícnost, otevřenost a smysl pro humor, jsou nezpochybnitelné; závěrem tohoto článku proto může být přání, aby si je udržela ještě dlouho a v neztenčené míře.

Michal Křístek (Brno)